

utjecajem znanstvenih rasprava i novih znanstvenih dostignuća, modificirao. Pomenimo ovdje samo mali detalj o odnosima srpskog i muslimanskog autonomnog pokreta koncem 19. i početkom 20. stoljeća. Mada je u osnovi ostao pri tezama iznesenim prije više od 20 godina vezanim za te pokrete, u nekim su detaljima te teze ipak izmijenjene. Vjerovatno će historiografija u budućnosti i neke teze iznesene u ovoj knjizi promijeniti. Gotovo je sigurno da će se neki detalji pokazati nedovoljno argumentiranim. Neke je ocjene autor nekritički preuzeo iz dosadašnje historiografije bez konzultiranja izvorne arhivske građe (po inerciji se Memorandum Šerifa Arnautovića iz 1917. godine, na primjer, tumači kao zahtjev Bošnjaka za autonomijom Bosne i Hercegovine u okviru Ugarske). Ali, u ovakvim knjigama nisu presudni detalji nego cjelina i osnovna ideja. A u tome ova knjiga neće dugo biti prevazidena.

Na kraju, možda bismo mogli kazati da je najnovije razdoblje bošnjačke povijesti ipak obrađeno nešto površnije nego ranija razdoblja. Razdoblju Drugog svjetskog rata posvećeno je 14 stranica, a preko 50 godina bošnjačke povijesti poslije Drugog svjetskog rata prikazano je na svega 22 stranice. To je nedovoljno, ali istodobno i povod za pisanje možda i drugoga toma *Historije Bošnjaka*.

Husnija Kamberović

Mladen Ančić, *Putanja klatna. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću*. Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru i ZIRAL (Zajednica izdanja Ranjeni labud), Zadar - Mostar, 1997., str. 308. (lat.)

Primjenjenom metodologijom i ostvarenim rezultatima knjiga M. Ančića predstavlja novo viđenje bosanskog srednjovjekovlja u historiografiji. Ona je rezultat autorovog rada u okviru projekta Društvenog cilja XIII/2. Glavni dio teksta raden je u Sarajevu, burne 1991. i 1992., a poslije autorovog izlaska iz grada 1993.g., uz manja dotjerivanja branjena je kao doktorska teza na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Fokusirajući tumačenje bosanske historije XII.-XIV. stoljeća sklopom bosansko-ugarskih odnosa autor se morao pozabaviti praćenjem dosadašnjih najvažnijih dostignuća historiografije, koristiti brojne objavljene izvore i raditi na neobjavljenoj arhivskoj građi.

U tumačenju odnosa Bosne i Ugarske osnovno obilježje dosadašnje historiografije leži u pristrasnom povezivanju sa savremenim političkim kretanjima. Od prvih historija (M. Šimek i J. Rajić) do najnovijeg vremena iskristalizirala se podjela historiografije na pitanju "bosanske pripadnosti". Prateći iscrpno glavne karakteristike sličnih, ali i različitih koncepata srpske, mađarske, hrvatske i "lokalne"

(“bošnjačke”) historiografije, autor zaključuje da je najveći dio te produkcije obilježen dnevnopolitičkom praksom, sa vrlo jasnim pečatom političkih prilika u kojim je nastajala. Sačuvani izvori često ne govore o motivima i ciljevima sudionika, pa historičarima ostaje širok prostor za nagadanje i racionalizaciju, a pomoć se traži u savremenom poimanju politike. Ipak, čini se problematičnim s dva “rada” (Š. Bešlagića iz 1955., te E. Imamovića iz 1994.g.) ulaziti u “bošnjački” pristup “bosanskoj pripadnosti”.

Pravi smjer Ančić nalazi u pokušaju izdvajanja predmeta historijskih interesa iz aktuelnog i njegovo postavljanje u kontekst vremena u kojem se sve doista i odvijalo. Da bi to sproveo u djelo autor razraduje svoje metodološke postavke. Izlaz se našao u stvaranju “stanovitog koordinantnog sustava” unutar kojega će se tražiti širi društveni smisao, mreža shvatanja mjerila i vrijednosti koja omogućuje vrednovanje skladno svijetu koji se promatra. Na primjeru ove teme ključnim se ističe pitanje: je li opšti okvir bosansko-ugarskih odnosa podrazumjevaio eventualno hijerarhijsko ustrojstvo ili se radilo o paralelnim i posve odvojenim sustavima ?

Na vladare slavenskog Balkana u srednjem vijeku djeluju dva velika središta moći. Do XII. stoljeća to je bizantski car, a od početka XII. stoljeća novi uzor postaje ugarski vladar. U nastojanju za “balkanskom hegemonijom” ugarskih vladara, nikad do kraja ostvarenom, Bosna je dobila specifičan položaj. Ona se uklapa u hijerarhijsku organizaciju nad kojom od preloma XII. stoljeća vlada nasljedni vladar. Odnos ugarskog i bosanskog vladara počinje slijediti logiku feudalnih odnosa, pri čemu kralj preuzima ulogu seniora a nasljedni ban ulogu vazala. Legitimistička nadređenost ugarskog nad bosanskim vladarom je jasna činjenica, ali takvo raspolaganje ne mora imati i nema direktnih posljedica na izvršenje stvarne vlasti u Bosni.

Za objašnjenje načina na koji se Bosna uklapala u organizaciju oko “krune sv. Stjepana” potrebno se je pozvati na ono što se u historiografiji naziva “Archiregnum Hungaricum”. Prema tom konceptu ugarski vladar nije nad Bosnom imao direktnu vrhovnu vlast, već se taj odnos definirao kao “feudalna gospodska jurisdikcija”. “Osobni odnos” aktuelnog ugarskog vladara i vladajućeg člana lokalne dinastije u Bosni slijedio je načelo “vjerne službe” i “vjere gospodske”. Čitav proces predstavlja prirodno strujanje ideja i ostvarivanje uticaja u formi institucija i običaja koji su se prilagodavali lokalnim prilikama. Određene institucije i rješenja prenošeni su u Bosnu i tu usadeni u društveno tkivo tokom višestoljetnog procesa, a putem prirodne selekcije rješenja koja su u bosanskim uslovima mogla naći pogodno tlo za dalji razvoj.

Ono što određuje bosansko-ugarske odnose u XIV. stoljeću predstavljaju njihove ranije veze. Bosanski dukat (1139.g.) je organizacijska forma kroz koju se tokom XII. i XIII. stoljeća iskazuje vrhovništvo dinastije Arpadovića nad prostorom južno od Save. Bez obzira na dovtljivost i privlačnost teorije Nade Klaić, značenje pojma Rama u tituli ugarskih vladara ostavlja se otvorenim. “Krstaske vojne” iz prve polovine XIII. stoljeća bile su pokrenute i vodene protiv bosanskih “heretika”,

ne protiv Bosne i "velikog bana", i ne radi potčinjavanja Bosne. Ovime se napušta uvriježeno stajalište historiografije o političkim ambicijama budimskog dvora u Bosni kao primarnog pokretača pohoda. S druge strane, kada se bosanski ban zamjera ugarskom vladaru, stajući u sukobu Trogirana i Splitsana na stranu posljednjih, on biva kažnjen i pokoren zbog učinjene "nevjere". Nalazeći se svojim posjedima na razmeđu dva središta moći, ugarskog i napuljskog, Šubići postepeno uspijevaju stvoriti pravo "gospod stv". Njemu se kao prepreka na šlana putu i Bosna. Bar Pavao i Mladin II imaju vlast u Bosni. Zaposjedanje bosanskog i humskog kneštva bilo je sankcionirano od strane Karla Roberta. U Bosni Šubići ipak ne uspijevaju dovesti vjerne vazale na "zemaljske časti". U isto vrijeme domaća banska porodica Kotromanića održava se na vlasti.

U XIV. stoljeću Bosna je polazište za stvaranje anžuviskog gospodstva na jugoistoku Evrope. Stjepan II Kotromanić 1326. ili početkom 1327.g. uzima titulu bosanskog bana i do kraja života Karla Roberta njegov je vjerni vazal. Uspostavljeni model odnosa on narušava u vrijeme mletačke opsade Zadra 1345/1346.g. No taj akt prije je uticaj Venecije nego odraz snage bosanskog bana. Ludovik I definira međusobne odnose s Bosnom u vrijeme mladog bosanskog vladara Tvrtka I. Veći jaz stvoren 1363.g. završava vojnim pohodom Ugarske na Bosnu. I ova vojna se nanovo definira. Ukoliko je Ludovik išao u Bosnu s ciljem istjerivanja "heretika", onda nije uspio. No, ukoliko je vodio uobičajeni pohod (nanosenje štete), onda je imao uspjeha. Period 1366-1382.g. predstavljen je "dobrom ustupaka", vremenom u kojem se podržavaju akcije Tvrtka I. Čin Tvrtkovog krunisanja nije imao nikakvih stvarnih promjena u prirodi odnosa kakvi su do tada vladali. I prije i poslije toga čina Ludovik je ostao Tvrtkov senior. U nastojanju da se izbjegnju konfliktne situacije ili što prije riješe, i krunisanje je ustupak seniora vjernom vazalu. Tumačenja krunisanja na bosanskoj strani, različita od onih u Ugarskoj, vodila su rascijepu koji će iza Ludovikove smrti 1382.g. jasnije doći do izražaja. Aktivna uplitanja u zbivanja u susjedstvu Tvrtko otpočinje 1387.g., što je već početak vladavine Žigmunda Luksemburškog i izvan interesa autora u ovoj knjizi.

Prema autoru u određivanju bosansko-ugarskih odnosa radi se o dva središta društvene moći koja su povezana međusobnom vrstom veze. Nju moderni historičari označavaju, kako je već spomenuto, kao "Archiregnum Hungaricum", političko tijelo koje je uključivalo teritorij bosanskih vladara. Bosna spada u "pridružene zemlje" Ugarskog kraljevstva, ima svoju zasebnu društvenu strukturu, tj. "ograničeni suverenitet".

Putanja političkog klatna, u naslovu knjige, definirana je dvjema krajnjim tačkama - od dinastičkog do transpersonalnog državnog shvatanja prirode kraljeve vlasti. Dva najjača bosanska vladara Stjepan II i Tvrtko I Kotromanić nastoje se održati što je moguće bliže tački dinastičkog shvatanja. Pri tom putanju klatna ne određuju samo bosanski i ugarski vladari, nego i opšta politička situacija te prisustvo vanjskih sila - rivalskih izvora moći (Venecija). Da bi što jasnije prikazao status

Bosne autor daje slikovitu usporedbu s položajem Hrvatske u okviru Ugarskog kraljevstva.

Putem kraćeg dodatka (excursa) autor raspravlja o prirodi kraljevske vlasti u Hrvatskoj XII. i XIII. stoljeća. Ukazujući na neodrživost postojećih stavova historiografije (Klaić Nada, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976.), autor utvrđuje da u Hrvatskoj postoji fond kraljevskih zemljišnih posjeda, ubiru se kraljevi porezi, a nestanak kraljevskih županija rezultat je krize cijelog feudalnog sistema. Na osnovu izloženog zaključuje da se o posebnom položaju Hrvatske tokom XII. i XIII. stoljeća može i mora govoriti.

U odnosu na postojeće teze o bosansko-ugarskim odnosima u srednjem vijeku, autor svojim uglom posmatranja nudi nove poglede. Pažljivo odabrani metodološki pristup i iscrpne analize ukazuju na ozbiljnost iskazanu pri radu. Knjiga je snabdjevena rezimeom na engleskom, s 8. priloženih dokumenata iz XIV. stoljeća, popisom korištenih izvora i literature, registrima i s 8. slikovnih priloga. Citiranje izvora i literature provedeno je prema modernim pravilima. Knjigu preporučujemo čitateljima kao inspirativno, kreativno i nezaobilazno djelo o pitanju bosansko-ugarskih odnosa u srednjem vijeku. Sasvim sigurno ona je pravac koji će historiografija morati uzeti u obzir u narednim sagledavanjima bosanskog srednjovjekovlja.

Esad Kurtović

Adnan Jahić: *Muslimanske formacije Tuzlanskog kraja u Drugom svjetskom ratu*. Tuzla, 1995, DD "Zmaj od Bosne" i KDB "Preporod", str.133.

Knjiga Adnana Jahića "Muslimanske formacije Tuzlanskog kraja u Drugom svjetskom ratu" obraduje samo uvjetno nazvanu regionalnu temu. Sadržinski promatrano, ona na jednoj regionalnoj razini obraduje, zapravo, opći problem čije su se silnice osjećale na prostoru gotovo čitave Bosne i Hercegovine. Dok se o problemu muslimanskih milicija dosad, uglavnom, samo fragmentarno pisalo, a i tada često jednostrano i znanstveno neutemeljeno, opredjeljenje Adnana Jahića da u okvirima tuzlanskoga područja taj problem temeljitije istraži predstavlja vrijedan i znanstveno opravdan poduhvat. Čak i kada ne bi imala drugih valjanih rezultata, što, ipak, nije slučaj, samo bi pokušaj prevazilaženja stereotipnoga gledanja na Drugi svjetski rat u Bosni i Hercegovini, po kojem su na jednoj strani komunisti, partizani, a na drugoj "narodni neprijatelji", pri čemu su muslimanske formacije svrstavane u ovu drugu kategoriju, bio bi dovoljan razlog da knjigu Adnana Jahića ocijenimo valjano dovršenim i znanstveno korisnim projektom.

Mada se, uglavnom, zadržava na pitanju Hadžiefendićeve legije, te Zelenog kadra kao njenog vojnog i političkog produžetka, pri čemu je najveća pažnja